

IETS OVER LIMBURGSCH E DIALECTEN

De schrijver van dit artikel, Drs. W. DOLS, is op 5 November 1944 overleden in het concentratiekamp te Husum (Dld.). Een "In memoriam" van de hand van J. C. VAN DE BERGH verscheen in De Maasgouw, Jaargang 65 (1946), Afl. 1/2, blz. 2-4.

Inleiding

De Limburgsche dialecten vertoonen onderling grote verschillen en groote overeenkomsten. De onderlinge verschillen zijn soms zoo, dat de Limburger-zelf iemand zonder moeite, afgaand op zijn taal, kan thuisbrengen in een bepaalde stad of een bepaald dorp¹. Den niet-Limburger vallen deze verschillen begrijpelijkerwijze veel minder op; hij zal eerder getroffen worden door de overeenkomsten, het algemeene, het gemeenschappelijke, dat eigen is aan al die verschillende Limburgsche dialecten, en dat zijn dialect of het A.B. mist.

In zekeren zin zou het dus gerechtvaardigd zijn te spreken van het Limburgsch, evenals van het Brabantsch, het Hollandsch enz., in zooverre namelijk als dat spraakgebruik zou dienen ter onderscheiding van alle Limburgsche dialecten van alle Brabantsche, alle Hollandsche enz. Maar niet moet men daarmee verbinden de idee van een algemeen Limburgsche schrijftaal of een algemeen Limburgsche omgangstaal, want die bestaat niet.

De eerste vraag is nu: wat is dan dat algemeen, dat gemeenschappelijk Limburgsche? Waardoor onderscheiden zich alle Limburgsche dialecten van alle Brabantsche, alle Hollandsche enz.? Wij zouden kunnen antwoorden: de Limburgsche dialecten onderscheiden zich van de Brabantsche en van de Hollandsche enz. doordat ze allemaal, zonder uitzondering, gesproken worden in de provincie of in de provincies van den naam Limburg, terwijl daarentegen de Brabantsche dialecten, de Hollandsche enz. allemaal, zonder uitzondering, gesproken worden buiten die provincie of provincies. Maar het is duidelijk dat wij ons op die manier met een Jantje-van-Leiden van de zaak zouden hebben afgemaakt. En de lezer voelt ook dat het bijvoeglijk naamwoord "Limburgsch" een diepere beteekenis moet hebben in het begrip "Limburgsche dialecten" dan b.v. in het begrip "Limburgsche-Tramwegmaatschappij", en dat dus het gebied der Limburgsche dialecten misschien niet afdoend omschreven is met een verwijzing naar politiek-administratieve grenzen. Het moet dus niet uitgesloten geacht worden dat van den eenen kant een "Limburgsch" dialect buiten de provinciale grenzen wordt gesproken, en dat van den anderen kant dialecten die binnen die provinciale grenzen liggen, "on-Limburgsch" zijn. Als wij het begrip "Limburgsche dialecten" in een werkelijk taalkundigen zin willen verstaan (en dat moet), dan mogen wij dus niet van den aanvang af stijf en star vasthouden aan de provinciegrenzen. Doen wij dat wel en eischen we desondanks (wat onredelijk is) een taalkundig antwoord op de hiervoor gestelde vraag, dan is zoo'n antwoord gauw gegeven: dan zijn er namelijk geen Limburgsche dialecteigenaardigheden waardoor alle Limburgsche dialecten zich onderscheiden van alle Brabantsche, alle Hollandsche enz. Summa summarum kunnen we zeggen dat taalkundig Limburgsch niet zonder meer identiek is te stellen met aardrijkskundig, d.i. provinciaal Limburgsch, al zullen die twee begrippen elkaar wel grootendeels dekken.

¹ Hiermee is niet weersproken, dat dergelijke fijne differentieeringen ook elders bestaan.

Laat ons dan thans opnieuw de vraag onder oogen zien, waardoor de dialecten die zoo ongeveer besloten liggen binnen de grenzen van Nederlandsch en Belgisch Limburg, zich onderscheiden van de overige dialecten in Nederland en niet-Waalsch sprekend België.

1. Een van de gemakkelijkst waarneembare exclusief Limburgsche dialectverschijnselen is de zgn. regressieve of anticepeerende assimilatie bij den verleden tijd der zwakke werkwoorden. Een voorbeeld moge dit verduidelijken. De meeste Nederlandsche dialecten en ook het A.B. kennen het zwakke werkwoord *gapen*. De verleden tijd van den eersten persoon enkelvoud luidt in de niet-Limburgsche dialecten en ook in het A.B. *gaapte*, met *-pt-*. Maar in het Limburgsch luidt hij *gaabde*², met *-bd-*. Beide vormen, *gaapte* en *gaabde*, zijn ontstaan uit een ouder mnl. *gapede*, met *-p-d-*. Hierin werd de stomme *e* tuschen *p* en *d*, die in zwak beklemtoonde lettergreep stond, hoe langer hoe minder uitgesproken, tot ze tenslotte geheel verdween. Resultaat: een stemlooze medeklinker *p* en een stemhebbende medeklinker *d* vlak achter elkaar: *gaapde*. En het is bekend dat een onmiddellijke opeenvolging van stemloozen en stemhebbenden medeklinker, of omgekeerd, in de uitspraak niet kan standhouden. Er zal een aanpassing of assimilatie plaats hebben van den eenen klank aan den anderen. En op dit punt nu ging het Limburgsch, vergeleken bij de andere dialecten en het A.B., een eigen weg. In die andere dialecten en het A.B. namelijk werd de *d* aangepast aan de *p* en werd als deze stemloos, ging dus over in *t* (resultaat: *gaapte*); in het Limburgsch echter werd omgekeerd de *p* aangepast aan de *d* en werd als deze stemhebbend, ging dus over in *b* (resultaat: *gaabde*). In het Limburgsch bleek dus de volgende medeklinker de sterkste en verliep de assimilatie regressief of anticiperend; in de andere dialecten en in het A.B. toonde de voorgaande medeklinker zich de sterkste en verliep de assimilatie progressief of persevereerend. Deze regel der omgekeerde assimilatie gaat nu consequent op bij alle zwakke werkwoorden waarvan de stam eindigt op een stemloozen (scherpen) medeklinker, dus op *p, t, k, f, s, ch*. Met den medeklinker van den verleden tijd ontstonden hieruit in het A.B. en de niet-Limburgsche dialecten de combinaties *pt, tt, kt, ft, st, cht*, maar in het Limburgsch ontstonden de combinaties *bd, dd, Gd, vd, zd, gd*. Van elke combinatie een voorbeeld:

A.B. en niet-Limb. dialecten

gaapte
haatte
maakte
schafte
paste
lachte

Limb. dialecten

gaapde
*haadde*³
maaGde
sjavde
pazde
lagde

Dit onderscheid strekt zich natuurlijk uit over alle persoonsvormen:

ik *gaapte*
jij *gaapte*
hij *gaapte*

ich *gaabde*
dōē *gaabdes*
hae *gaabde*

² Voor mijn voorbeelden ga ik uit van het dialect van Sittard; waar de Sittardsche klankstand mij echter te specifiek "Sittardsch" voorkomt, geef ik het voorbeeld op zijn Roermondsch (b.v. *broor* en niet *brouer* broer). Waar Sittard en Roermond samengaan tegen de overige Limburgsche steden, behoud ik hun beider klankvorm (b.v. *hónjd* hond).

³ Met *-dd-* wil niet gezegd zijn, dat er in de uitspraak tweemaal achter elkaar *d* gearticuleerd wordt, evenmin als iemand er aan denkt de *-tt-* van het A.B. als een dubbele *t*-articulatie op te vatten.

wij gaapten	veer gaabde
gij gaapten	geer gaabdet
zij gaapten	ziē gaabde

Bij de zwakke werkwoorden waarvan de stam op stemhebbenden medeklinker uitgaat, is er geen verschil tusschen Limburgsch en niet-Limburgsch. Hier ontstond immers geen conflict — en dat in twee richtingen oplosbaar — tusschen stemhebbend en stemloos, aangezien de stammedeklinker en de uitgangsmmedeklinker beide stemhebbend waren. Het mnl. *manede* b.v. werd na uitstooting der *e* tot *maande* (met *-nd-*; beide medeklinkers stemhebbend), en zoo is de vorm nog in Limburgsch en niet-Limburgsch.

maande	maande
bromde	brómde
verlengde	verlengde
maalde	maalde
schrobde	sjróbde
schudde	sjódde
klaagde	klaagde
maaide	mejde
schuurde	sjōerde
leevde (orthogr. leefde)	laevde
klauwde	klawde
raazde (orthogr. raasde)	raozde

Ook de voltooide deelwoorden der zwakke werkwoorden met stemloozen stammedeklinker doen in hun verbogen vormen mee:

gelapte	gelabde
gehaatte	gehaadde
gemaakte	gemaagde ⁴
geschafte	gesjavde
gepaste	gepazde
[uitgelachen(e); sterke vorm]	ōētgelagde

Bij de deelwoorden met stemhebbenden stammedeklinker is er natuurlijk weer geen verschil tusschen Limburgsch en niet-Limburgsch: *gemaande* en *gemaande*, *geschrobde* en *gesjróbde*, *geschuurde* en *gesjōerde* enz.⁵

De regressieve of anticipeerde assimilatie treedt in het Limburgsch ook op bij de vorming van abstracte zelfstandige naamwoorden van bijvoeglijke naamwoorden door middel

⁴ Nog niet zoo lang geleden stond in Sittard op een étalageruit met groote letters geschilderd: magazijn van gemaakte goederen.

⁵ Een groep van dialecten in het uiterste Oosten van Ned. Zuid-Limburg (van Rimburch tot Vaals) heeft een heel andere vorming van den zwakken verleden tijd, nl. voor de verschillende personen als volgt: *-et*, *-ets*, *-et*, *-ete*, *-et*, *-ete* (*ich gapet*, *ich manet* enz.). Ook dit bestaat nergens in Nederland of België. De vormen zijn ontstaan doordat uit ouder *gapede* en *manede* de laatste stomme *e* apocopeerde, terwijl de eerste stomme *e* behouden bleef. Opmerkelijk is dat het suffix niet is (**-ed*, **-eds*) **-ede*, doch (*-et*, *-ets*) *-ete*. Het verbogen zwakke verleden deelwoord verschilt in deze dialecten echter niet met het overige Limburgsch, dus *-de*.

van het achtervoegsel *-te*, Limb. *-de*. In het Middelnederlandsch was het achtervoegsel nog *-ede* (b.v. *diepede*); de ontwikkeling verliep, na syncope der *e*, weer in twee richtingen, zooals boven bij de vormen van de verleden tijd is uiteengezet.

niet-Limburgsch	Limburgsch
diepte	deebde
grootte	greudde
zwakte	sjwaeGde

(Van bijvoeglijke naamwoorden die uitgaan op *f*, *s*, *ch* bestaan geen abstracta meer met *-te*, Limb. *-de*. Hier behelpen zoowel Limburgsch als niet-Limburgsch zich met het achtervoegsel *-heid*; *lafheid*, *losheid*, en niet **lafte*, **lavde* en **loste*, **lozde*).

Het abstracta vormende achtervoegsel *-te* van het A.B. en de niet-Limburgsche dialecten is nu bovendien nog veralgemeend en door analogie de gewone vorm geworden ook na stemhebbenden stammedeklinker, waar klankwettig de vorm *-te* was te verwachten. Zoo zijn te verklaren vormen als *breedte*, *warmte*, *laagte*, *lengte*, met *-te*, waartegenover het Limburgsch natuurlijk weer vormen met *-de* heeft: *breidde*, *wermde*, *leegde*, *lengde*. (In een aantal gevallen is de tegenstelling weer geëlimineerd doordat Limburgsch en niet-Limburgsch beide aan het achtervoegsel *-heid* de voorkeur geven: *domheid*, *fijnheid*, *dolheid*, *waarheid*, en niet **domte*, **dómde* enz.). Alleen in de twee woorden *vreugde* en *liefde* heeft ook het niet-Limburgsch het achtervoegsel in den vorm *-de* (met stemhebbende medeklinker) tot op heden behouden.

Het typisch Limburgsche verschijnsel der regressieve of anticipeerende assimilatie vinden we reeds in de Limburgsche Sermoenen en in het Limburgsche Leven van Jezus, twee teksten uit de 14e eeuw, waarschijnlijk geschreven te Sint Truiden. Weliswaar blijkt het in dien tijd nog niet met die strenge consequentie te heerschen als in de hedendaagsche Limburgsche dialecten het geval is.

Samenvattend kan men van het standpunt van den modernen beschouwer de volgende grammaticale regels geven.

I. In het niet-Limburgsch is het achtervoegsel van den verleden tijd der zwakke werkwoorden

- a) na *p*, *t*, *k*, *f*, *s*, *ch*: *-te* (*-ten*, *-tet*);
- b) na andere medeklinkers: *-de* (*-den*, *-det*).

In het Limburgsch is dit achtervoegsel steeds *-de* (*-des*, *-det*).⁶

II. In het niet-Limburgsch is het achtervoegsel van de zwakke verleden deelwoorden

- a) na *p*, *t*, *k*, *f*, *s*, *ch*: *-t*;
- b) na andere medeklinkers: *-d* (aan 't wordeinde, in onverbogen vorm, geneutraliseerd en als *t* uitgesproken).

In het Limburgsch is dit achtervoegsel steeds *-d* (aan 't wordeinde, in onverbogen vorm, geneutraliseerd en als *t* uitgesproken).

III. Het niet-Limburgsch kent abstracta, van bijvoeglijke naamwoorden afgeleid met *-te* (bij uitzondering met *-de*: *vreugde* en *liefde*).

In het Limburgsche worden die abstracta uitsluitend gevormd met *-de*⁷.

⁶ Behoudens natuurlijk het in de vorige voetnoot opgemerkte.

⁷ De in de voorlaatste voetnoot genoemde dialectengroep verschilt i.c. niet met de rest.

2. Een andere Limburgsche eigenaardigheid is het uitganglooze meervoud van substantieven. In het A.B. en de meeste niet-Limburgsche dialecten wordt dit meervoud uitsluitend gevormd door "uitgangen", die achter den vorm van het enkelvoud komen; de voornaamste van die uitgangen zijn *-en* of *-e* en *-s*. Deze wijze van meervoudsvorming kennen de Limburgsche dialecten ook, doch daarnaast bezigen ze nog andere middelen om het meervoud aan te geven.

Een van die middelen is de Umlaut, b.v. *zak-zek*, *bak-bek*, *tak-tek*, *kas-kes*, *jas-jes*, *bank-benk*, *pot-pöt*, *kop-köp*, *bók-buk*, *bósj-busj*, *bónk-bunk*, *poot-peut*, *voot-veut*, *sjtool-sjteul*, *noot-neut*, *paol-päöl*, *draod-dräöd*, *haok-häök*, *knaok-knäök*, *knoup-knuip*, *houp-huip*. (In de Duitse "Schriftsprache" is Umlaut alléén nooit een middel tot meervoudsvorming, wel Umlaut samen met een uitgang).

Een tweede middel is de verandering van accent of intonatie, b.v. *daag-daa:g*, *paerd-pae:rd*, *waeg-wae:g*, *bein-bei:n*, *knīēn-knīē:n*, *gans-gan:s*, *sjprunk-sjprung:*, *erm-er:m*, *pin-pin:*, *zin-zin:*⁸.

Een derde middel bestaat uit de combinatie van de twee vorige middelen. De meervoudsvorm is onderscheiden van den enkelvoudsvorm door Umlaut en intonatieverandering, b.v. *bal-bel:*, *sjtal-sjtel:*, *man-men:*, *rank-reng:*, *kamp-kem:*, *bol-böl:*, *kómp-kum*, *hónjd-hunj:*, *sjlaag-sjlae:g*, *haof-häö:f*, *woord-weu:rd*, *boum-bui:m*, *mōēs-mūū:s*, *lōēs-lūū:s*⁹.

Een vierde middel zij volledigheidshalve vermeld, doch is in den eigenlijken zin van het woord niet een middel ter onderscheiding van enkel- en meervoud. De meervoudsvorm kan namelijk volkomen gelijk zijn aan den vorm van het enkelvoud, b.v. *sjoon-sjoon*, *sjteek-sjteek*, *sjaop-sjaop*, *sjeut-sjeut*, *sjeep-sjeep*, *zunj-zunj*, *vaat-vaat*, *deil-deil*. Uit de verte kan men hiermee vergelijken in het A.B. en dialecten de benamingen van maten, tijdsduren en geldswaarden, die (bij voorafgaand telwoord), één vorm hebben voor enkel- en meervoud, b.v. *kilo*, *ons*, *meter*, *liter*, *jaar*, *uur*, *gulden*, *stuiver* (dit evengoed ook Limburgsch).

Het zou te ver voeren hier dieper in te gaan op de meer of mindere regelmaat waardoor in de Limburgsche dialecten de uitganglooze meervoudsvorming, en de meervoudsvorming in het algemeen, wordt beheerscht. Dat zou trouwens eerst voor elk dialect afzonderlijk moeten nagegaan worden¹⁰. Toch zijn er al wel een paar algemeen geldende regels te geven, en wel de volgende twee.

⁸ Een dialect als het Maastrichtsch heeft het in bepaalde gevallen van woorden met *aa* hierbij niet gelaten, maar bovendien nog de vocaal verschoven tot *ao:*, b.v. *daag-dao:g*. Daar de *ao:* minder palataal of meer velaar is dan de *aa*, is dit geen geval van "Umlaut" in den traditioneelen zin die dezen term aankleeft en is het dus (voor Maastricht) niet onder te brengen in de volgende groep van *bal-bel:* enz. Wij moeten in het Maastrichtsch met nog een aparte groep van uitganglooze meervoudsvorming er bij rekenen.

⁹ Men merke op dat bij enkelvoudsvormen op nasaal + homorgane explosief (*rank*, *kamp*, *kómp*, *hónjd*) meervoudsvormen behooren zonder die explosief (*reng:*, *kem:*, *kum:*, *hunj:*).

¹⁰ Het zal den lezer ook duidelijk wezen dat niet àl mijn voorbeelden voor èlk in aanmerking komend Limburgsch dialect opgaan (dit gelieve hij ook te bedenken bij verdere lezing van dit opstel). Er zijn b.v. dialecten met i.p.v. *sjoon-sjoon* (vierde groep) het paar *sjoon-sjoo:n* (tweede groep), andere met het paar *sjoon-sjeu:n* (derde groep). Of ook dialecten met i.p.v. *sjeep-sjeep* het paar *sjeep-sjeepe*, andere weer met *sjeep-sjeeper* (dus buiten de uitganglooze meervoudsvorming vallend). Deze verschillen na te gaan behoort tot de taak der dialectgeographie. Ze doen inmiddels niets af aan de gelijkheid in beginsel der meervoudsvorming in de desbetreffende Limburgsche dialecten, en deze wilden wij immers juist doen uitkomen (tegenover niet-Limburgsch).

Ook in hetzelfde dialect heeft soms een woord twee meervouden: b.v. *sjeep* en *sjeeper*, *sjao:p* en *sjäö:p*, *bou:m* en *bui:m*, *hónj:* en *hunj:*, *paerd* en *pae:rd*, *gau:s* en *gauze*, *bein* en *bei:n*, *kaart* en *kaart*, *appel* en *eppel*. Dit is deels een gevolg van taalverandering (historische aflossing van de eene vorm door de andere), maar deels ook bestaan de twee vormen naast elkaar, elk met zijn eigen gebruikssfeer. Op deze plaats daar dieper op ingaan zou te ver voeren.

De eerste regel zou kunnen luiden: voor meervoudsvorming door Umlaut, of door Umlaut gepaard met intonatieverandering, kunnen alleen woorden in aanmerking komen waarvan de stamklinker vatbaar is voor Umlaut. Dit is zonder meer a priori duidelijk. De stamklinker van woorden als b.v. *kis*, *tesj*, *béd*, *sjtöm*, *un*, *kleid*, *waeg*, *sjeep*, *wīēf*, *sjtäöker*, *deur*, *fluit*, *besjūūt* is ten eenenmale niet voor Umlaut vatbaar en bijgevolg kunnen zulke woorden onmogelijk hun meervoudsvormen door Umlaut of door Umlaut in combinatie met iets anders verkregen hebben. De *i*, de *e*, de *é*, de *ö*, de *u*, de *ei*, de *ae*, de *ee*, de *īē*, de *äö*, de *eu*, de *ui* en de *ūū* zijn immers allemaal palatale klinkers, d.w.z. klinkers die midden of voor in den mond worden gearticuleerd. En alleen velare klinkers, d.w.z. klinkers die achter in den mond worden gearticuleerd (b.v. *a*, *o*, *oo*, *oe*), zijn voor Umlaut vatbaar, want Umlaut wil niets anders zeggen dan palatalisering van (tot dan toe) velare klinkers. Heeft dus een substantief in een of ander dialect een palatalen stamklinker, dan is het eenvoudig uitgesloten van alle meervoudsvormingen waarbij Umlaut te pas komt. Het woord *bósj* ("bosch") b.v., dat boven als voorbeeld is gegeven van meervoudsvorming door Umlaut (*busj* = "bosschen"), luidt in sommige Limburgsche dialecten al in den enkelvoudsvorm *busj* of *bōsj*; in die dialecten kan het onmogelijk zijn meervoudsvormen door Umlaut, maar zal de meervoudsvorm (van *busj* of *bōsj* dus) luiden b.v. *busje*, *bōsje*, of misschien zal hij gelijk zijn aan den enkelvoudsvorm. Maar van den anderen kant gesteld eens dat het woord *tesj* ("tasch"), welks stamklinker onvatbaar is voor Umlaut, en dat zijn meervoud gewoon door den uitgang *-e* vormt (*tesje* = "tasschen"), gesteld eens dat dit woord in bepaalde dialecten als *tasj* of *tas* verschijnt, dan is voor die dialecten een Umlautmeervoud *tesj* of *tes* niet uitgesloten.

De tweede algemeene regel voor de Limburgsche meervoudsvorming is deze: voor uitganglooze meervoudsvorming door intonatieverandering of door intonatieverandering gepaard met Umlaut, kunnen alleen in aanmerking komen woorden met zgn. *sleeptoon*¹¹. Deze regel is niet à priori maar is een ervaringsfeit. De intonatieverandering bij de uitganglooze meervoudsvorming is altijd een vervangen van den zgn. *sleeptoon* door den zgn. *stoottoon*. Het omgekeerde, vervanging van *stoottoon* door *sleeptoon*, komt dus niet voor bij de uitganglooze meervoudsvorming (wel bij de meervoudsvorming met uitgang).

Door deze twee algemeene regels bestaat er tenminste een beetje houvast in den doolhof der Limburgsche meervoudsvorming, die met haar zeven of acht mogelijkheden voor de meeste dialecten nog ingewikkeld genoeg blijft. Het aantal woorden dat in het Limburgsch zijn meervoud door middel van een uitgang vormt is grooter dan het aantal woorden met uitgangloos meervoud.

3. Een derde eigenaardigheid van Limburgsche dialecten is de zgn. *vervoeging* van onderschikkende voegwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden. Nemen wij eens den samengestelden zin: ik weet hoe jij komt. De vijf woordjes waaruit deze zin bestaat luiden in een zeker Limburgsch dialect resp. *ich*, *weit*, *wīē*, *dōē* en *kums*. Gewapend met deze wetenschap zou men zoo denken het zinnetje in het bewuste dialect te kunnen vertalen: *ich weit wīē dōē kums*. Maar die vertaling is fout, omdat men er geen rekening mee heeft gehouden, dat het Limburgsche voegwoord *w* een zekere verandering ondergaat waar het staat in een bijzin met *dōē*. De juiste Limburgsche zegswijze is namelijk: *ich weit wīēs-tōē kums*. We zien dat achter *wīē* een *-s* is gekomen. Deze *-s* congrueert met de *-s* van *kums*, en deze laatste is de uitgang van den tweeden persoon enkelvoud; vandaar dat men ook t.a.v. de *-s* van *wīēs-tōē* spreekt van "vervoeging" (dat de *d-* van *dōē* in aansluiting bij die *-s* tot stemlooze *t-* assimileert, is iets bijkomstigs). Welnu, deze eigenaardigheid, een soort *vervoeging* dus, vertoonen alle onderschikkende voegwoorden. Vervangen we in genoemd

¹¹ *Sleeptoon* is een lettergreepintonatie die staat tegenover den zgn. *stoottoon*. Deze laatste is een korte stoot (b.v. in *kael* keel), de eerste is een slepende rekking (b.v. *kael* kerel). Verderop hierover meer.

zinnetje het voegwoord "hoe" door de voegwoorden "of", "dat", "wanneer", "waar" die dialectisch resp. *of*, *dat wīēnee* en *woo* luiden, dan krijgen we achtereenvolgens: *ich weit ofs-tōē kums*, *ich weit das-tōē kums*, *ich weit wīēnees-tōē kums*, *ich weit woos-tōē kums*. En de onderschikkende voegwoorden "nu", "eer", "als" en "toen" gedragen zich niet anders in voor hen passende zinnetjes. "Nu jij komt ga ik weg" is zoo'n zin; in het Limburgsch luidt die: *nōēs-tōē kums* enz. Vervangen we "nu" door "eer" of "als" (Limb. *eer* en *es*), dan krijgen we: *eers-tōē kums* en *es-tōē kums* (in dit laatste geval is de bijkomende -s niet evident, daar het voegwoord *es* al een *s* heeft). En het voegwoord "toen" in verbinding met "jij" levert weer op *wīēs-tōē* (in andere Limburgsche dialecten ook *toens-tōē*).

Hetzelfde verschijnsel vertoonen nu ook de betrekkelijke voornaamwoorden, die immers tevens de functie van onderschikkende voegwoorden hebben. Het zinstuk "de man dien jij gezien hebt" wordt in het Limburgsch: *de man daes-tōē gezeen hōbs*. De -s die achter *dāē* komt, congrueert met de -s van *hōbs*. "De vrouw die jij" wordt zoo *de vrouw dōēs-tōē* en "het kind dat jij" wordt 't *kénjd das-tōē*. Gewoon of "onvervoegd" luiden die voornaamwoorden *dae*, *dīē* en *dat*, b.v. *in de man dae ich gezeen hōb* (de man die ik gezien heb); verder *de vrouw dīē ich* (de vrouw die ik) en 't *kénjd dad-ich* (het kind dat ik). De betrekkelijke voornaamwoorden "wie" en "wat" luiden Limburgsch *wae* en *wat*, maar worden in combinatie met *dōē* natuurlijk weer "vervoegd": *waes-tōē wils* [wie(n) jij wilt] en *was-tōē wils* (wat jij wilt).

Behalve bij den tweeden persoon enkelvoud *dōē* (ook *dich*) treedt deze vervoeging van voegwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden ook op bij den tweeden persoon meervoud (die tevens geldt als beleefdheidsvorm voor het enkelvoud) *geer* (ook *gae* en *geej*). De Limburgsche persoonsuitgang hierbij is -t (*geer wilt* = "gij wilt") en deze -t wordt dus bovendien gehecht aan de genoemde voegwoorden en voornaamwoorden. Het zinnetje "ik weet hoe gij komt" wordt zoo: *ich weit wiet-cheer kómt* (de *g-* van *geer* geassimileerd tot stemlooze *ch-*). Verder krijgen we *wīēneet-cheer* (wanneer gij), *woot-cheer* (waar gij), *nōēt-cheer* (nu gij), *eert-cheer* (eer gij), *daet-cheer* (dien gij), *dīēt-cheer* (die gij), *waet-cheer* [wie(n) gij].

Bij *dat-cheer* (dat gij, voegw. en voornmw.) en *wat-cheer* (wat gij) is de bijkomende -t niet evident, daar *dat* en *wat* al een *t* hebben. Verder is bij *of-cheer* (of gij) en *es-cheer* (als gij) de -t niet aanwezig, in overeenstemming met een klankwet volgens welke *t* na *f* en *s* niet wordt uitgesproken (Limb. *sjóf* = schoft, Limb. *kas* = kast en Limb. *geer gaef* = gij geeft, *geer genaes* = gij geneest). Zoo blijft de congruentie tusschen voegwoord en persoonsvorm toch bestaan: *of-cheer gaef*, *genaes* (*of* en *gaef*, *genaes* beide zonder -t), *es-cheer gaef*, *genaes* (*es* en *gaef*, *genaes* beide zonder -t).

Voor den derden persoon enkelvoud (uitgang -t) en voor den eerste en derden persoon meervoud (uitgang -e) is het verschijnsel uit het Limburgsch niet bekend. Bij eersten en derden persoon meervoud bestaat het wel in Hollandsche en Vlaamsche dialecten. Daar kan men b.v. naast *of ik kom* hooren: *ovve we komme* en *ovve ze komme*, en naast *dat ik ziek ben* wederom: *datte we (ze) ziek benne*; dus *ovve* en *datte* met -e, congrueerend met de -e van *komme* en *benne*. Maar bij tweeden persoon enkel- en meervoud is er geen sprake van. Bij den tweeden persoon enkelvoud treedt het verschijnsel wel in nog andere Oostelijke dialecten op, en wel in dezulke, die, evenals de Limburgsche, het voornaamwoord *dōē* hebben voor dezen persoon, zooals b.v. de Groningsche en het dialect van Enschede¹². Voor den tweeden persoon meervoud echter is het Limburgsch in Nederland en België tot nu toe de eenige getuige.

¹² Vgl. C. B. VAN HAERINGEN, Congruerende voegwoorden. *Ts. voor Ned. Taal- en letterkunde* LVIII (1939) blz. 161-176; en Jac. VAN GINNEKEN, De vervoeging van onderschikkende voegwoorden en voornaamwoorden. *Onze Taaltuin* VIII (1939-'40) blz. 1-11.

4. Een vierde Limburgsche bijzonderheid is de combinatie van voorvoegsel *ge-* en achtervoegsel *-s* ter vorming van iteratieve zelfstandige naamwoorden (die dus een herhaalde handeling aanduiden) van werkwoorden. Het A.B. en niet-Limburgsche dialecten bezigen daartoe enkel het voorvoegsel *ge-*, dat aan den stam van het werkwoord wordt gehecht. B.v. *getrappel, geloop, gebedel, gebrul, gedoe, gesukkel, geharrewar, gebrom, gedraai, gehuil, gejank, geschok, geschreeuw, gekraak, geklungel, gestamp, gemors, gesnuif, geblaf, gedraaf, geruk, geklap, geboemel, geknuffel, gepraat, gebazel, gerook, gejuich, geroep, gezuip, gezeever, gelijk*. Gewoonlijk drukken deze woorden ook een gevoel van wrevel uit. Principieel kan van elk werkwoord aldus een iteratief zelfstandig naamwoord worden afgeleid (sommige werkwoorden, als trappelen, zijn zelf al iteratief). Dat is ook zoo in het Limburgsch, doch daar komt bovendien een *-s* achter den stam, dus: *getrampels, geloups, gebaedels, gebruls, gedoons, gesjtóks, gesjreefs, gekraaks, gesjtamps, gesjlabbers, gesuGGels, geharrewars, gebróms, gedreets, gehuuls, gejanks, gesjnōēfs, geblafs, gedraafs, gefóks, geklafs, gebómmels, gefōēmels, gemōēls, gebrazels, gerouks, gejōēchs, geroops, gezōēps, gezeivers, geleks*.

Hetzelfde systeem *ge—s* dient in het Limburgsch ook nog tot vorming van zelfstandige naamwoorden die een collectief begrip uitdrukken, b.v. *gederms* gedarmte, ingewanden, *geraems* geraamte, *gebleuds* ingewanden, *gezäöds* zaadgoed, *gedrenks* gedestilleerd, dranken, *gehaks* gehakt, *gepeks* bagage (Duitsch Gepäck). Al deze zijn afgeleid van andere zelfstandige naamwoorden (*derm, raam, blood, zaod, drank, pak*). Maar er bestaan er ook die aldus van werkwoorden zijn afgeleid, en zoo in zekeren zin het midden houden tusschen de groep van *gederms* enz. en de iterativa van boven. B.v. *gebeks* gebak, *gevraets* smoel, *gewölfs* gewelf, *gedéks* (mengsel van kolengruis en leem als brandstof; van *dékke* dekken), *gesjrijs* handschrift.

Op de historische verklaring van deze *-s*, die vrij ingewikkeld is, gaan we hier niet in.

5. Een vijfde Limburgsche eigenaardigheid is gelegen op het terrein van de verbuiging der bezittelijke voornaamwoorden. Gelijk bekend is, onderscheidt het Limburgsch in het enkelvoud streng drie taalkundige geslachten; laat ze ons noemen mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Zoo bestaan er ook voor de bezittelijke voornaamwoorden drie stellen vormen, een voor het mannelijk, een voor het vrouwelijk en een voor het onzijdig. En aldus hebben we voor de voornaamwoorden "mijn", "jouw" en "zijn" het volgende systeem, al naar gelang ze bij een mannelijk, vrouwelijk of onzijdig woord staan.

mannelijk	vrouwelijk	onzijdig
<i>mîne</i>	<i>mî:n</i>	<i>mî(n)</i>
<i>dîne</i>	<i>dî:n</i>	<i>dî(n)</i>
<i>zîne</i>	<i>zî:n</i>	<i>zî(n)</i>

De vormen van het onzijdig, *mîn, dîn, zîn*, of meestal met afval der *-n* vóór medeklinkers, *mî, dî, zî*, gelden als onverbogen. De vormen van het mannelijk en het vrouwelijk zijn verbogen, de eerste door den uitgang *-e*, de tweede door den stoottoon, die met *:* is aangegeven. Men spreekt dus b.v. van *mîne*¹³ *sjtool* (mijn stoel), omdat *sjtool* mannelijk is, van *mî:n taofel* (mijn tafel), omdat *taofel* vrouwelijk is, en van *mî book* (mijn boek), omdat *book* onzijdig is. Zoo'n drieheid van vormen heeft het Limburgsch gemeen met andere dialecten die drieërlei taalkundig geslacht onderscheiden, en is dus niet iets bij-

¹³ Vóór vocalen en bepaalde consonanten wordt bovendien in de meeste Limb. dialecten een "euphonische" *n* gehoord: *mînen appel, dînen trein*.

zonders. Het bijzondere van het Limburgsch bestaat pas in een zekere afwijking van dit vormensysteem door een bepaalde groep van woorden, die hoewel ze overigens vrouwelijk of mannelijk zijn, nochtans den onzijdigen vorm van het bezittelijk voornaamwoord bij zich kunnen hebben. Deze groep bestaat uit de woorden *vader*, *moder*, *zöster*, *broor* en *sjwaoger*, dus verwantschapsnamen op *-er* (*broor* < *broder*).

De woorden *vader*, *broor* en *sjwaoger* zijn mannelijk, zooals o.a. blijkt uit het corresponderende persoonlijke voornaamwoord *hae* en *häöm* of *hem*. We zouden dus ook verwachten *mîne*, *dîne*, *zîne vader*, *mîne*, *dîne*, *zîne broor*, *mîne*, *dîne*, *zîne sjwaoger*, en inderdaad, ik wil niet beweren dat deze zegswijze in het Limburgsch niet bestaat, doch de normale en vlotte Limburgsche zegswijze is: *mî*, *dî*, *zî vader*, *mî*, *dî*, *zî broor*, *mî*, *dî*, *zî sjwaoger*, met de vormen *mî*, *dî*, *zî* die anders alleen maar bij onzijdige woorden gelden en die voor het Limburgsch taalgevoel identiek zijn met de vormen voor het onzijdig.

Precies zo is het met de woorden *moder* en *zöster*, die taalkundig vrouwelijk zijn (persoonlijk voornaamwoord *zîē*, *ze* en *häör*), en dus doen verwachten *mî:n*, *dî:n*, *zî:n moder* en *mî:n*, *dî:n*, *zî:n zöster*, welke zegswijze wederom ongewoon is, daar als normaal en vlot Limburgsch geldt: *mî*, *dî*, *zî moder* en *mî*, *dî*, *zî zöster*, met *mî*, *dî*, *zî* van het onzijdig.

Te merkwaardiger is dit verschijnsel, omdat het optreedt bij woorden die niet alleen taalkundig mannelijk of vrouwelijk zijn, doch die bovendien nog sexueel mannelijke en vrouwelijke wezens aanduiden. Ook de samenstellingen *sjoonvader*, *sjoonmoder* en *sjoonzöster* doen mee. Maar dan de merkwaardige uitzondering, het Limburgsche woord *dochter*, toch ook een verwantschapsnaam op *-er* ... dit woord doet niet mee. We kunnen in het Limburgsch niet zeggen **mî dochter*, **dî dochter*, **zî dochter*; het bezittelijk voornaamwoord blijft bij dit woord eenvoudig den vorm van het vrouwelijk houden, dus *mî:n dochter*, *dî:n dochter*, *zî:n dochter*¹⁴.

Ook verwantschapsnamen die niet op *-er* uitgaan, vertoonen het verschijnsel, zij het niet zo geprononceerd als die met *-er*. Naast *mîne naef* (mijn neef) en *mîne nônk* (mijn oom) kan men ook wel hooren: *mî naef*, *mî nônk*. Maar *dî naef*, *zî naef* en *dî nônk*, *zî nônk* doen mij al iets vreemd aan naast gewoon *dîne*, *zîne naef*, *dîne*, *zîne nônk*.

Ingeval er een bijvoeglijk naamwoord tusschen het pronomen en het verwantschapswoord komt, treedt het verschijnsel in den regel niet op, maar staat het pronomen met het bijvoeglijk naamwoord gewoon in den mannelijken ev. vrouwelijken vorm, dus b.v. *zîne kranke vader* of *zî:n kranke moder* en niet **zî krank vader* of **zî krank moder*. Zeer gewoon zijn echter de als uitroepen gebruikte zegswijzen *mî leef vader!* (beste vader!), *mî leef moder!* (beste moeder!), die, letterlijk vertaald, beteekenen: mijn lieve vader!, mijn lieve moeder! Zoo ook *mî leef* in combinatie met *broor*, *sjwaoger*, *zöster*, *naef*, *nônk* en zelfs met *jóng*, *tant*, *man*, *vrouw* en nog andere (*mî leef jong!* enz.), terwijl toch **mî jóng* enz. ongebruikelijk zijn. Hier staan het pronomen en het bijvoeglijk naamwoord *leef* beide in den vorm van het onzijdig. Ook bij eigennamen zien we met *leef* het verschijnsel optreden, b.v. *mî leef Sjeng*, *mî leef Wullem*.

Al in het Limburgsche Leven van Jesus uit de 14 de eeuw blijkt iets van een aparte verbuiging van "mijn", "dijn" en "zijn", waar deze voornaamwoorden staan vóór verwantschapsnamen op *-er*¹⁵.

¹⁴ Misschien is de verklaring hiervan, dat "dochter" in het Limburgsch (als ook elders) niet zoo'n vertrouwelijke klank heeft als *vader*, *moder*, *zöster*, *broor* en *sjwaoger*. Dikwijls toch zullen een vader of moeder eerder en liever spreken van hun *kénjd* of *maetje* dan van hun *dochter* (hetzelfde ook bij *zoon*, waarvoor *jóng* in de plaats treedt).

¹⁵ Vgl. Jac. VAN GINNEKEN en zijn Nijmeegsche leerlingen. *De taalschat van het Limburgsche Leven van Jesus* (Maastricht 1938), § 134.

6. Een zesde Limburgsche bijzonderheid is de lettergreep-intonatie, die principieel verschilt van die van het A.B. en van niet-Limburgsche dialecten. Met lettergreep-intonatie is hier niet bedoeld de klemtoon. Elk lexicaal woord, hetzij in het A.B., hetzij in een Limburgsche of ander dialect, heeft een beklemtoonde lettergreep. In *lopen* heeft de eerste lettergreep den klemtoon, in *verloop* de tweede. Iemand die *loopèn* zou zeggen, of iemand die *verloop* zou zeggen, spreekt geen goed Nederlandsch. De klemtoon heeft dus, wat men noemt, phonologische waarde. Daardoor zijn er ook woorden die enkel en alleen door de plaats van den klemtoon zijn onderscheiden, b.v. *dòorlopen* is iets anders dan *doorlòopen*, *ùtstekend* iets anders dan *uitstèkend*. Dit is even goed Limburgsch als niet-Limburgsch. Maar bij den "klemtoon" met phonologische waarde komt nu alleen in het Limburgsch bovendien nog een "intonatie" met phonologische waarde. In het A.B. en niet-Limburgsche dialecten is het voor de tot-stand-koming van het woord tot op zekere hoogte volkomen onverschillig met welke intonatie de eerste lettergreep van *lopen* en de tweede van *verloop* worden uitgesproken. Er is in het A.B. een norm voor deze intonatie, waarvan onder invloed van dialect, sociaal milieu, individueele hebbelijkheid en misschien nog andere factoren wordt afgeweken. Als deze afwijkingen te groot worden, spreekt men eenvoudig onbeschaafd of geaffecteerd. Voor elk niet-Limburgsch dialect geldt eveneens een normale intonatie; afwijkingen onder invloed van het bepaalde dialect zijn hier natuurlijk uitgesloten, andere afwijkingen blijven mogelijk. Er is dus zoowel in het A.B. als in niet-Limburgsche dialecten één norm, en niet meer dan één, voor de intonatie van een lettergreep van bepaalde structuur. In een Limburgsch dialect daarentegen zijn er voor de intonatie van de meeste lettergreep-typen niet één doch twee normen, die inhaerent zijn aan die lettergreep-typen als zoodanig, dus onafhankelijk zijn van sociaal milieu, individueele hebbelijkheid of welken factor van buiten dan ook. Die twee normen heeten sleптоon en stoottoon¹⁶. Zoo is de intonatie van de eerste lettergreep van het Limburgsche *loupe* en die van de tweede lettergreep van het Limburgsche *verloop* de sleптоon en niet de stoottoon. Eventueele afwijkingen bij het realiseeren van dien sleптоon in het spreken, mogen niet zoover in de richting van den stoottoon gaan, dat de hoorder die realiseering met den stoottoon vereenzelvigt. Gebeurt dat wel, of anders gezegd, spreekt iemand die woorden uit met stoottoon i.p.v. met sleптоon, dan spreekt zoo iemand niet onbeschaafd en niet geaffecteerd, doch dan spreekt hij geen goed Limburgsch. Iemand die **lou:pe* zou zeggen of **verlou:p*, met stoottoon, beledigt het Limburgsche taalgevoel niet minder dan iemand die zou zeggen **leipe* of **verleip*, die dus *ou* door *ei* zou vervangen. De Limburgsche intonaties sleптоon en stoottoon hebben woordonderscheidende waarde even goed als klinkers en medeklinkers. Dit is het principieele verschil met niet-Limburgsch, waar slechts één norm van intonatie voor een bepaald lettergreep-type geldt, wat noodzakelijk tot gevolg heeft, dat die eene intonatie niet woordonderscheidend of m.a.w. phonologisch irrelevant, d.w.z. van geen beteekenis is. Door het bestaan van twee of meer normen van intonatie voor hetzelfde lettergreep-type, die niet verwisseld mogen worden, zijn die twee of meer intonaties automatisch phonologisch relevant. Dit nu is in het Limburgsch het geval.

Het Limburgsche prosodische systeem van sleптоon en stoottoon geldt 1. voor alle beklemtoonde lettergrepen met een langen klinker of tweeklank, en 2. voor bepaalde beklemtoonde lettergrepen met korten klinker (afhankelijk nl. van den medeklinker die op den korten klinker volgt). Het is duidelijk dat er ook woorden zullen zijn die uitsluitend door het

¹⁶ De sleптоon wordt ook wel genoemd traagheidsaccent, en de stoottoon ook wel valtoon of Schärfung. De stoottoon is, zooals gebruikelijk aangeduid met dubbelpunt achter den syllabedragers; ontbreekt dit teken, dan heeft een lettergreep sleптоon. In dit opstel is echter overal, waar het niet noodig is in verband met den context, ook graphisch geabstraheerd van de lettergreep-intonatie en is het teken voor den stoottoon dus achterwege gebleven. Door de Limburgsche dialectdichters en -schrijvers worden stoottoon en sleптоon nooit in de orthographie aangeduid.

verschil van intonatie worden onderscheiden, b.v. *baar* schotel—*baa:r* puur, *baar teen* tin—*tee:n* tien (ook "teen"), *noot noot*—*noo:d* nood, *zaege zegen-zae:ge* zagen, *wīēs* wijs (adj.)—*wīē:s* wijs (subst.), *getuug* tuig—*getuu:g* getuige, *ouch* ook—*ou:g* oog, *auer* ouderdom—*au:er* ouder, *bal* bal—*bal:* baal, *gewén* gewin—*gewén:*, (ik) *gewen*, *gunne* ginds—*gun:ne* gunnen, *lange* aanreiken—*lang:e* lange, *mörge* morgen—*'mör:ge* beursche. Aan zulke paren herkent een buitenstaander het duidelijkst het fonologische karakter van sleптоon en stoottoon. En boven, bij de bespreking van de Limburgsche meervoudsvorming, hebben we al gezien aan paren als *daag*—*daa:g*, *knīēn*—*knīē:n*, *erm*—*er:m* enz., dat het Limburgsche intonatie-systeem wordt gebruikt voor morfologische onderscheidingen. Ook bij de voornaamwoorden "mijn", "dijn", "zijn" zagen we dat. Zoo is in nog tientallen andere gevallen de tegenstelling sleптоon-stoottoon uitgebreid voor de Limburgsche vormen-systemen.

Deze "tegenstelling" van twee fonologische relevante intonaties is het belangrijke, niet de toevallige fonetische realiseering der twee intonaties. Die wisselt van plaats tot plaats en onderscheidt weer het eene dialect van het andere. Een Maastrichtsche sleптоon b.v. is, fonetisch gesproken, heel anders dan een Heerlensche, en die weer anders dan een Sittardse, en deze weer anders dan een Roermondsche enz., en de resp. stoottonen zullen ook wel niet fonetisch gelijk zijn. Maar wat Maastricht en Heerlen en Sittard en Roermond en alle Limburgsche dialecten gemeen hebben, is de oppositie, de tegenstelling tusschen "twee" intonaties, waardoor ze als een samenhangend geheel afsteken tegen dialecten die maar één, en daardoor in fonologisch opzicht neutrale, lettergreep-intonatie kennen.

Alles wat hier over intonatie is gezegd, heeft niets van doen met zinsintonatie of zinsmelodie. Dit is iets anders en karakteriseert veeleer bepaalde Limburgsche plaatsen of streken t.o.v. de, eveneens Limburgsche, omgeving, dan dat het globaal heel het Limburgsch zou onderscheiden van de rest. Daarbij is zinsmelodie iets dat slecht met woorden is te omschrijven, iets ongrijpbaars; opnemen op grammofoonplaten is de eenige juiste weg. Heel algemeen zouden we alleen dit kunnen zeggen, dat Limburgers meer "muziek" in hun spreken hebben dan de meeste niet-Limburgers, ze spreken minder vlak, minder op één toon, met grotere intervallen. Het zgn. "Limburgsche accent", waardoor de Limburger zich, ook wanneer hij A.B. spreekt, verraadt, zal voor een deel hierop berusten, maar voor een ander deel toch ook op zijn lettergreep-intonatie met sleптоon en stoottoon, die hij in den regel gewoon uit zijn Limburgsch overplant op zijn A.B. De meeste Limburgers spreken nu eenmaal het A.B. met onbewuste toepassing van hun dialectisch systeem van lettergreep-intonatie. Den niet-Limburger valt daarvan alleen de fonetische kant op en meestal wel het sterkst de fonetische gedaante van den sleптоon. Het systeem van intonatie echter blijft voor hem een gesloten boek; de Limburger zelf past het onbewust toe, zooals hij het uit zijn dialect-gemeenschap heeft meegekregen. En wanneer de een of andere Limburger zich wél van het systeem is bewust geworden, en men wijst hem er op dat dit in het A.B. niet bestaat, dan zal hij dat misschien met groote beslistheid ontkennen. Hij "spreekt" niet alleen maar "hoort" bovendien in sleptonige en stoottonige lettergrepen, ook al is het dan A.B. van een niet-Limburger dat zijn trommelvlies treft. Voor hem zijn b.v. de A.B.-homonymen *wijs* (adjectief) en *wijs* (subjectief) geen volkomen homonymen. Het adjectief *wijs* is voor zijn gevoel een sleptonig woord, omdat *wīēs* in zijn dialect sleптоon heeft en het substantief *wijs* is voor zijn gevoel een stoottonig woord, omdat *wīē:s* in zijn dialect stoottoon heeft. Zoo staat een Limburger, als hij niet geregeld met niet-Limburgers omgaat, tegenover het A.B.

Besluit

Hiermee hebben we een zestal typisch Limburgsche dialectverschijnselen besproken. Verscheidene andere zouden daar nog aan toegevoegd kunnen worden. B.v. de eigenaardige uitgang *-taere* of *-teere*¹⁷, die met wekwoorden een soort tegenwoordig deelwoord vormt (*zéngentaere* = "zingend"), en die nog altijd geen afdoende verklaring heeft gevonden. Of de woordvormen *mich* en *dich*, *ich* en *ouch*, met verschoven eindmedeklinker, of de *sj*-klank voor germ. *sk*, van welke verschijnselen de verbreiding op Nederlandsch taalgebied door Schrijnen is vastgelegd. Of nog andere exclusief Limburgsche pronominale vormen als *get* (= wat, iets), *veer* en *weer*, *vee* en *wee*, *hae*, *heer*, *-er* (enclitische vorm van *hae/heer*), en *eur* en *geer*. Of een bloemlezing van allergeewoonste en toch exclusief Limburgsche woorden als b.v. *sjtrikke/strikke* voor "breien", *sjpang/spang* voor "speld", *sjwaegel/zwaegel* voor "lucifer", *käöre* voor "aaien". Of een opsomming van woorden met een taalkundig geslacht afwijkend van dat in niet-Limburgsche dialecten. Doch we wilden het hierbij laten en liever, aan het einde van dit overzicht, ons nog eens bezinnen op het begrip "Limburgsche dialecten", dat ook ons uitgangspunt is geweest. De menschen vinden er nu eenmaal plezier in alles in hokjes te zetten. Wat hoort thuis in het hokje waarop als etiket staat: Limburgsche dialecten. Welk criterium geldt daar, als het niet zijn de provinciegrenzen? De taalonderzoeker is bedachtzaam en zal de vraag misschien trachten te ontzenuwen: de dialectstudie is niet alleen geen aardrijkskunde¹⁸, maar ook geen wiskunde. Goed, maar voor geval dan toch een zekere groepswijze verdeling van dialecten in Nederland en België op zuiver taalkundige gronden zijn nut heeft, hoe zal men dan den knoop doorhakken?

Ik zal trachten een antwoord op deze vraag te geven. Nemen wij eens aan dat de hier besproken dialectverschijnselen zes van de meest karakteristieke voor het Limburgsch zijn. Er zijn genoeg Limburgsche dialecten die ze alle zes zonder uitzondering hebben. Maar alle zes zonder uitzondering als eisch stellen om van "Limburgsch" dialect te kunnen spreken, zou dwaas zijn. Als men zich tevreden stelt met drie of vier der verschijnselen, willekeurig welke van de zes, is dat weliswaar een paar graden milder, maar het is en blijft een wiskundige methode, die met eenheden werkt alsof de zes verschijnselen elk precies evenveel waarde hebben. En dit laatste is zeker niet het geval. Deze bedenking brengt ons tot de vraag, of niet een of meer van de zes, en van eventueel nog andere verschijnselen geacht moet(en) worden de andere belangrijke te overtreffen in waarde. Maar dan halen we een subjectief element in onze methode. Het zij toegegeven; de een zal meer waarde hechten hieraan, de ander daaraan. Het is denkbaar, dat iemand de vormen *mich* en *dich* voor "mij" en "jou" zoo typeerend vindt, dat hij deze als criterium wil laten gelden, welke criterium dan bovendien het voordeel heeft vlot hanteerbaar te zijn, daar dit verschijnsel zeer vlug en gemakkelijk controleerbaar is. De isoglosse er van is trouwens al getrokken ook¹⁹. Nagenoeg geheel Belgisch Limburg valt er binnen, met in het uiterste Zuid-westen nog een stuk Brabant, waarin de steden Tienen en Diest liggen; verder een hoek van Noord-Brabant, waarin Budel ligt, en van Nederlandsch Limburg een stuk dat begrensd wordt door een lijn van Z. W. naar N. O. tusschen Venlo en Venray. Het dialect van Venray en alles ten N. daarvan zou dan geen Limburgsch meer mogen heeten, iets dat misschien nog niet zoo vreemd is, aangezien dit stuk van Limburg ook de meeste van onze zes verschijnselen zeker niet heeft. De dialecten van Budel en Tienen-Diest met hun omgeving zijn daarentegen dan tot het Limburgsch te rekenen.

Maar iemand anders zal misschien het verschijnsel der "vervoeging" van voegwoorden en voornaamwoorden belangrijker achten en dit liever als maatstaf aanleggen.

¹⁷ Bij uitzondering geef ik hier en even verderop enkele voorbeelden in meer dan één dialectische verschijningsvorm.

¹⁸ Zonder te kort te willen doen aan de dialectgeographie.

¹⁹ Zie de "overzichtskaart der (autochtone) Nederlandsche dialecten" in Jac. VAN GINNEKEN's *Handboek der Nl. taal* en in *De Regenboogkleuren van Nederlandse taal*, door V. GINNEKEN en ENDEPOLS.

De isoglosse voor *wīēste* (*toenste*) is door Dr. W. Roukens getrokken²⁰. Als we deze eene isoglosse als representatief voor het heele verschijnsel mogen laten doorgaan, dan omvat dit de kleinste, oostelijke helft van Belgisch Limburg en een stuk van Nederlandsch Limburg, dat weer begrensd wordt door een lijn van Z.W. naar N.O. tusschen Venlo en Venray. Ook volgens dezen maatstaf zou dan de noordpunt van Limburg met Venray geen Limburgsch mogen heeten. Verder de westelijke helft van Belgisch Limburg niet.

Zou men aan het uitganglooze meervoud beslissende waarde willen hechten, dan zou een flink stuk in het Oosten van Noord-Brabant misschien aanspraak kunnen maken op den naam "Limburgsch". Want daar komt het uitganglooze meervoud met Umlaut voor (niet echter dat met intonatieverandering!).²¹ Uitgangloos Umlautmeervoud komt trouwens nog elders in oostelijk Nederland voor, o.a. in het dialect van Enschede²²; maar ook daar is natuurlijk van uitgangloos meervoud door intonatieverandering geen sprake.

Voor de vier andere besproken verschijnselen zijn, voor zoover mij bekend, geen isoglossen gepubliceerd. Mijn eigen voorkeur gaat uit naar een dezer vier en wel naar de Limburgsche lettergreep-intonatie met phonologisch relevanten sleeptoon en stoottoon. Dit verschijnsel grijpt veel dieper en veel breder dan de andere. Dieper, want dit leert een Limburger het moeilijkst af wanneer hij A.B. moet leeren spreken, en zeer velen blijven hun A.B. spreken met het Limburgsche intonatiesysteem. Breder, want het omvat minstens drie kwart van alle woorden en loopt als een roode draad niet alleen door de Limburgsche vormleer. (Bij twee van de vijf overige door ons besproken verschijnselen speelde het ook al zijn rol). Daarom lijkt mij dit het beste taalkundige criterium voor een afbakening der Limburgsche dialecten. Men zal ook zoo weer tot de bevinding komen dat in Nederlandsch Limburg tusschen Venlo en Venray de grens loopt (precies als bij *mich*, *dich* en bij *wīēste*, *toenste*), want Venlo heeft het systeem, doch Venray niet²³. Van Ginneken laat op zijn "overzichtskaart" de grens tusschen "Noord-Limburgsch" en "Geldersch-Limburgsch" ook van Z.W. naar N.O. tusschen Venlo en Venray lopen (zeker wel gebaseerd op de *mich* en *dich*-isoglosse). Dat "Geldersch-Limburgsch" zouden wij nu echter liever "Limburgsch-Geldersch" willen noemen²⁴.

W. DOLS

²⁰ Dr. Win. ROUKENS, *Wort- und Sachgeographie Südost-Niederlands und der umliegenden Gebiete*. Teil I B *Atlas* (Nijmegen z.j.) kaart 88.

²¹ Zie A. WEIJNEN, *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant* (Fijnaart 1937) § 141.

²² Zie H. L. BEZOEN, *Klank- en vormleer van het dialect der gemeente Enschede* (Leiden 1938) § 85.

²³ Op de min gelukkige voorstelling van zaken die SCHRIJNEN geeft in zijn *Isoglossen van Ramisch in Nederland* (Bussum 1920) blz. 39-44, kan hier niet worden ingegaan. In geen geval mag Schrijnen's "verscherpingslinie", een lijn van Groesbeek tot Engelen aan de Maas in N.-Br., opgevat worden als een isoglosse voor het phonologische systeem van sleeptoon en stoottoon, want dan zou heel oostelijk Noord-Brabant dit systeem hebben, hetgeen beslist niet zoo is.

²⁴ Het belang van een scheidslijn tusschen Venlo en Venray wordt opnieuw erkend door W. A. F. JANSSEN in zijn proefschrift over "de verbreiding van de uu-uitspraak voor westgermaansche û in Zuid-Oost-Nederland" (Maastricht 1941). In § 65 immers wijst Schrijver op "de vrij scherpe taalgrens Horst-Aercen".